

TEZE DISERTAČNÍ PRÁCE

Název VŠ:

Filosofická fakulta University Karlovy v Praze

Jméno autora:

Jan Biederman

Název disertační práce:

Organizace a vybavení vojska v 15. století: paralelní vývoj ve Francii, Burgundsku a střední Evropě.

Název disertační práce anglicky:

Organization and Equipment of the army in 15th century: parallel development in France, Burgundy and in the Central Europe.

Studijní program:

historické vědy, obor české dějiny

Jména vedoucích práce:

Doc. PhDr. Martin Nejedlý, Dr.

Rok podání:

2015

Úvod

Předkládaná dizertační práce je zaměřena na problematiku organizace zajištění a vybavení vojska v 15. století, přičemž si klade za cíl podat souhrnný přehled o situaci panující ve frankofonních regionech západní Evropy, tedy ve francouzském království a burgundském vévodství a komparovat ji se situací ve střední Evropě se zacílením na České země. Cílem je v tomto případě snaha o vytvoření syntézy, jež umožňuje na jedné straně zaznamenat obecné trendy a jevy, společné všem komparovaným oblastem, a na straně druhé dovoluje poukázat

na dílčí regionální specifika jednotlivých oblastí, jež v ostatních regionech neměla obdoby. Mým záměrem je zde především znázornit určitou plasticitu sledované problematiky, která bývá v odborné i populárně naučné literatuře do určité míry zplošťována, zobecňována a někdy i poměrně zbytečně bagatelizována. Považuji proto za nanejvýše vhodné na tuto problematiku poukázat, neboť ji lze bezpochyby považovat za cenný střípek doplňující mozaiku pozdně středověké každodennosti a vojenské historie. K tomuto tématu mě nepřímo dovedla již má diplomová práce „Obraz z válek proti albigenským - oheň, meč a okcitánský kříž“, v níž jsem se otázek hmotného zabezpečení vojska částečně dotkl, byť ne z pozice hlavního námětu práce. Zde vzešla moje myšlenka na provedení rozsáhlejší práce již zcela tematicky věnované hmotnému zázemí středověkého vojska, avšak v daném případě zaměřené na období 15. století, k němuž mám spolu s celým obdobím pozdního středověku pocitově přece jen o něco bližší vztah, než k epoše středověku vrcholného.

Sám tematický okruh vojenství pozdního středověku má v české historiografii určitou tradici, avšak badatelský přístup k němu byl po dlouhou dobu do jisté míry omezen větším zaměřením bádání na české vojenské dějiny bez zapojení rozsáhlejší reflexe a komparace vývoje pozdně středověkého vojenství v okolní Evropě (Durdík, 1954; Frankenberger, 1960; Klučina – Marsina – Romaňák, 1985). Podobná situace panuje rovněž ve francouzské historiografii, která v tomto směru do značné míry cílí také převážně na francouzské vojenské dějiny, třebaže dílčí reflexe vojenských dějin okolních států neponechává zcela bez povšimnutí (Contamine, 2004; Corvisier, 1997; Contamine, 1976).

Lze de facto říci, že česká i francouzská historiografie postrádá výraznější komparační studie domácího vojenství pozdního středověku ve vztahu k jiným evropským státům. Daná situace se netýká pouze vojenských dějin v obecnějším měřítku, ale rovněž i dílčích problematik, jež do této oblasti spadají – v tomto případě konkrétně otázky zásobování a stravy, zbrojní výroby i distribuce výzbroje včetně palných zbraní a otázka transportu. Tyto faktory vojenské historie si bezesporu zaslouží bližší zkoumání podobně jako například otázka dějin mentalit ve vztahu k vojenství, nemá-li být daný vědní směr zploštěn a ochuzen, což by se to mohlo přihodit, kdyby zůstal „...v konečné instanci o bitvě“, jak poukazuje Ivan Šedivý prostřednictvím citátu Johna Keegana (Šedivý, 1998). Uvedené potřeby jsou navíc silně akcentovány realitou moderního vojenství sklonku 20. a počátku 21. století, kdy rychlost technického pokroku i progresivita rozvoje nových způsobů vedení války a řízení armády do značné míry hendikepovala vojenskou historii na její původní pozici utilitární disciplíny vojenského vzdělávání a de facto ji odsunula čistě do prostoru historických věd (Šedivý, 1998).

Cílem předložené disertační práce je pokus o komparaci situace z pohledu uvedených otázek pro 15. století ve frankofonní západní Evropě, respektive ve francouzském království a na území burgundských vévodů, se situací panující na území střední Evropy, respektive českých zemí. Substituování termínu „české země“ termínem „střední Evropa“ považuji v tomto ohledu za žádoucí, neboť oblast vojenství 15. století je v českém prostředí různou měrou propojena a reflektována s vývojem vojenství v některých sousedních německých zemích Svaté říše římské a částečně také s vývojem v uherském království. Komparované geopolitické celky jsem volil na základě analogických faktorů vojenských dějin 15. století. Jak západoevropské frankofonní regiony, tak oblasti českých zemí jsou v tomto časovém úseku dějištěm celé série volně na sebe navazujících konfliktů. Francie a území burgundských vévodů se postupně dotýká poslední částečně přerušovaná etapa stoleté války (1415-1453) a s ní souběžně probíhající francouzská občanská válka (1407-1435), zvaná též prokletá (*Guerre Maudite*), dále válka za obecné dobré (*Guerre du bien public*) (1465-1468), burgundské války (1474-1477) a tzv. bláznivá válka (*Guerre Folle*) z let 1485-1488. V českém prostředí mezitím probíhaly husitské války (1419-1435) a na ně volně navazující boje Jiřího z Poděbrad s vnitřní katolickou opozicí Zelenohorské jednoty, vpády křižáckých nájezdů a s vojsky Matyáše Korvína, přičemž až za Jiřího nástupce Vladislava Jagellonského definitivně skončily tyto vlekové války (1466-1479). Válečné události shodně a v obou komparovaných částech Evropy generovaly do značné míry profesionalizaci vojenského řemesla. Po uzavření příměří v Arrasu v roce 1435 se ve frankofonním prostoru pohybovaly poměrně nekontrolovatelné žoldnéřské bandy se silným podílem jezdeckva (vulgo *écorcheurs* – stahovači). Karel VII. tyto válečné profesionály zpočátku nasměroval v jejich pustošivém působení mimo francouzské území a zároveň připravil jejich transformaci do královského vojska. V roce 1445 pak vydal ordonanci o založení stálého vojska patnácti jízdních kompanií, placeného z královské pokladny, do něhož zmíněné žoldnéře integroval (Contamine, 2003). Následně novou ordonancí v roce 1448 založil na principu milicí pěší oddíly tzv. svobodných střelců (*franc-archers*) z řad neurozeného obyvatelstva (Contamine, 2004). Bretaňský vévoda Petr II. založil obdobně své vlastní ordonanční kompanie v roce 1456 a burgundský vévoda Karel Smělý tento trend následoval, když v roce 1471 založil burgundské ordonanční kompanie (Contamine, 2003; Contamine, 2004; Guillaume, 1848). V oblasti českých zemí mezitím generovaly události husitských válek vznik stálých polních vojsk, bojujících taktikou vozové hradby. I po zničení polních vojsk radikálních utrakvistů v bitvě u Lipan 30. května 1434 přetrvaly v českém prostředí znalosti a zkušenosti z boje ve vozovém šiku jak mezi neurozeným obyvatelstvem, tak mezi příslušníky šlechty. Díky těmto

skutečností mohla česká vojska uplatňovat osvědčený styl boje i během uherských válek ve druhé polovině století. Od počátku čtyřicátých let 15. století se v této souvislosti začali v okolních německých zemích, v Polsku a v Uhrách příležitostně uplatňovat v celých houfech čeští žoldnéři pod vedením zkušených hejtmanů, veteránů z husitských válek (Segeš, 2004; Hora, 1955). Český žoldnéřský trh pak nabízel okolním zemím zkušené ozbrojence až do počátku 16. století. V souvislosti s vojenskými dějinami komparovaných oblastí je třeba závěrem zmínit analogický progresivní vývoj výroby a nasazení palných zbraní, k němuž docházelo v průběhu celého století v českých zemích stejně jako ve Francii a na území burgundských vévodů.

Dalším důvodem pro volbu uvedených komparovaných geopolitických celků byla skutečnost, že obě evropské oblasti, ač jsou v určitých bodech vývoje vojenství 15. století analogické, neprocházely ve sledovaném období ve větším měřítku žádným procesem vzájemné vojenské interakce či reflexe. Prokázaná přítomnost českých šlechticů na burgundském dvoře či zmiňovaná účast francouzských šlechticů na křížových výpravách proti husitům tento stav evidentně nijak neovlivnila, stejně jako jej neovlivnilo jisté základní povědomí o české taktice vozové hradby, které kolem poloviny století snad mohlo existovat v prostředí burgundské a francouzské šlechty (Vavřínek z březové FRB V., 1893; Schnerb, 2009; Gilles Le Bouvier, 1908; Bertrandon, 1892).

Výběr pramenů a metoda

Stav zpracování tématu, rozbor literatury a pramenů

Téma zázemí a hmotného zajištění středověkého vojska není historiografii cizí, avšak málokdy se dočkalo jako celek zpracování v podobě zcela samostatných obsáhlých studií. To samozřejmě neznamená, že by se medievisté a vojenští historici vůbec nevěnovali otázkám zásobování vojska, výroby a držení militarií a obchodu s nimi. Daná témata však byla povětšinou zpracována jako dílčí součást obsáhlejších vojenskohistorických studií a syntéz, přičemž prostor, jenž jim byl vymezen, byl značně rozdílný. Následující řádky budou tudíž věnovány výběru nejzásadnější literatury a pramenů, z nichž jsem během svého bádání čerpal.

Pohybujeme-li se v oblasti české historiografie ve vztahu k vojenství 15. století, pak za jednu ze zásadních prací musíme beze sporu označit obsáhlou publikaci Hugo Tomana, jejíž součástí je také edice vybraných válečných řádů se vztahem k taktice vozové hradby (Toman, 1898). Z mladší historigrafické produkce 20. století se vedle ní řadí práce Jana

Durdíka a Otakara Frankenbergra, věnované podobně jako Tomanova práce husitskému vojenství (Durdík, 1954; Frankenger, 1960). Na otázku zásobování lze narazit také v pracích Pavla Choce, byť z omezeně využitelné míře (Choc, 1957). Z mladších syntéz je třeba zmínit práci autorského kolektivu Petr Klučina – Richard Marsina – Andrej Romaňák, ve vztahu k fenoménu českých žoldnérů v zahraničí během 15. století pak zásadní práci Uwe Trespa (Klučina – Marsina – Romaňák, 1985; Tresp, 2004). Francouzské historiografii v tomto ohledu dominují práce Philippa Contamina, který se problematikou středověkého vojenství ve všech jeho aspektech dlouhodobě zabývá (Contamine, 2003; Contamine, 2004; Contamine, 1976). Nesmíme ovšem zapomínat ani na velkou syntézu francouzských vojenských dějin pod vedením André Corvisiera, jejíž první díl je z velké části věnován středověkému vojenství (Corvisier, 1997). Se zacílením na území, ovládaná burgundskými vévody, je třeba vyzdvihnout komplexní studii Clauda Gaiera a také starší práce Henriho Louise Gustava Guillaumea (Gaier, 1973; Guillaume, 1848). Cenný srovnávací materiál v oblasti pozdněstředověkých evropských vojenských dějin poskytují také práce Eugena von Frauenholz a Vladimíra Segeše (Frauenholz, 1936; Segeš, 2004).

Pokud jde o dílčí témata samotných militarií, otázky potravin a stravování, palných zbraní a transportu, nabízí se dosti pestrá škála komplexních studií a syntéz. Nepřehlédnutelné jsou v tomto ohledu již klasické práce k militariím od Augusta Demmina, Mariana Głoska, Ewarta Oakeshotta, Charlese Ffoulkese, Clauda Blaira a Ralpa Payne-Gallowaye, k nimž lze z mladší historiografické produkce českého prostředí přiřadit především práce spoluautorů Eduarda Wágnera, Jana Durdíka a Zoroslavy Drobné, dále Petra Klučiny, Stanislava Hrbatého a Petra Žákovského (Demmin, 1886; Głosek, 1984; Oakeshott, 1994; Ffoulkes, 1912; Blair, 1959; Payne-Gallwey, 1995; Wágner – Drobná – Durdík, 1956; Klučina, 2004; Hrbatý, 2006; Žákovský, 2014). Cenné informace v tomto směru obsahují rovněž starší české studie Čeňka Zírta a Jaroslava Schiebla (Winter I., 1892; Winter II., 1893; Schiebl, 1928). Vzhledem k povaze této části práce bylo nanejvýše potřebné připojit pasáž o dobovém zpracování železa, k němuž je k dispozici bohatá literatura, jíž v rámci české historiografie dominuje studie Vladimíra Pleinera (Pleiner, 1962; Bialeková, 1981; Braunstein, 1986; Belhoste, 1986). Ve srovnání s většími pracemi se nabízí poměrně více drobnějších studií formou článků, jež se přímo zabývají rozličnými aspekty výroby a držby vojenského materiálu, nebo jež tuto tematiku do značné míry alespoň akcentují. Vzhledem k českému prostředí lze v tomto směru poukázat na příspěvky Jana Durdíka, Františka Šmahela, Bořivoje Lůžka a Zbyňka Malého (Durdík, 1966; Durdík, 1969; Šmahel, 1958; Lůžek, 1984; Malý, 1961; Durdík, 1960). Francouzská historiografie poskytuje recipročně obdobné dílčí studie Julese Finota a Philippa

Contamina (Finot, 1896; Contamine, 1996;). Tematický okruh středověkých palných zbraní, střelného prachu a dělostřeleckého materiálu vyžaduje znalost klasických děl Bernarda Rathgena, Monumenta, jimž zdatně sekundují dílčí studie a články Julese Finota, Philippa Contamina, Alexandra La Fons-Melicocqua a Jana Durdíka (Finot, 1896 ; La Fons Bon Mélicocq, 1854 ; Durdík, 1955 ; Durdík, 1957 ; Durdík, 1965 ; Contamine, 1964).

V obecných otázkách ohledně potravin a stravování se nabízí šance pracovat se studii Bruna Laurieux a Albana Gautiera vzhledem k frankofonním regionům, pro prostor českých zemí tuto možnost poskytuje publikace Magdaleny Beranové (Laurieux, 2002; Gautier, 2009 ; Beranová 2007). Tematickému okruhu transportu a koní se věnují zejména studie autorského dua Brigitte Prévot a Bernarda Ribémonta, k nimž je třeba přiřadit práce Daniely Dvořákové a Jaromíra Duška (Prévot – Ribémont, 1994 ; Dvořáková, 2007 ; Dušek, 1995). Pro uzavření celku přehledu zmiňované literatury přísluší uvést rozsáhlejší také syntézy z oblasti dějinných událostí českých zemí 15. století (František Šmahel, Josef Macek), městského prostředí (František Hoffman, František Kubů) a hmotné kultury (Josef Petráň a kol.), jež poskytují dílčí výpovědi ke všem zkoumaným tematickým okruhům této práce (Šmahel, 1993; Macek, 2001; Macek, 2002 ; Hoffmann, 2009 ; Kubů, 2006 ; Petráň, 1985).

Pramenná základna, z níž vychází tato disertační práce, má do značné míry rozrůzněný charakter a je třeba přiznat, že je poměrně dost roztržštěná. Informace, s nimiž jsem měl možnost pracovat se nevztahují pouze ke sledovaným regionům Francie, burgundského vévodství a českým zemím, ale příležitostně i k okolním německým oblastem, Uhrám a ojedinele i k Polsku – tedy k oblastem, jež určitým způsobem souvisejí s českými vojenskými dějinami mohou tudíž posloužit jako relevantní pomocný srovnávací materiál. Z těchto důvodů jsem volil kombinaci narativních a normativních pramenů, doplněných o prameny účetní a listinné povahy. Okruh narativních zde pramenů zastupují české a francouzské kroniky a paměti, konkrétně kronika Vavřince z Březové, kronika Bartoška z Drahonic a Staré letopisy české, dále pak paměti Philippa de Commynes a takzvaný Deník pařížského měšťana (*Journal d'un bourgeois de Paris*) a švýcarská kronika Diebolda Schillinga staršího (Vavřinec z březové FRB V., 1893; Bartošek z Drahonic FRB V., 1893; Staré letopisy - Šimek, 1937; Blanchard, 2004; Journal – Beaune, 1990; Diebold Schilling – Tobler, 1897). Zajímavý a těžko zařaditelný pramenný exemplář představuje cenný dobový spis *Du costume militaire des Français en 1446*, popisující k danému roku bojovou i turnajovou výzbroj, obvyklou ve Francii (Costume militaire – Belleval, 1866). Užití normativní prameny představují pestrá směsice českých a německých vojenských řádů, ordonancí francouzských králů a burgundských vévodů i teoretických vojenských traktátů, konkrétně od Philippa de

Clèves, pána z Ravensteinu, a Béraulta Stuarta d'Aubigny (Toman, 1898 ; Guillaume, 1848; Instruction, 1558; Art de la Guerre – Comminges, 1976;). Hodnota těchto spisů tkví ve skutečnosti, že je jejich autoři formulovali do značné míry na základě vlastních válečných zkušeností, což lze předpokládat i u některých válečných vozových řádů, jmenovitě u řádu Václava Vlčka z Čenova ze samého sklonku 15. století. Prameny účetního a inventárního charakteru tvoří soupisy výzbroje chebské hotovosti z let 1395 a 1512, k nimž lze přiřadit také popis výzbroje hotovosti města Troyes (AM Cheb inv. č. 974; AM Cheb, fasc. 320; Contamine, 1996). Velkou vypovídací hodnotu přisuzuji generálním účtům a inventářům „artilerie“ burgundských vévodů a účtům souvisejícím s bitvou u Montlhéry (1465), jež se však navzdory názvu netýkají výhradně dělostřelectva a dělostřeleckého materiálu, ale i jiných prvků výzbroje a zajištění a o to jsou obsahově cennější (Garnier, 1895; Finot, 1896). Příhodným srovnávacím materiálem jsou také účty města Zhořelce (CDLS III., 1905-1910). Celek pramenné základny uzavírají vybrané diplomatické prameny (AČ 5; Urkundliche Beiträge II., 1873). Kombinací výpovědi uvedených skupin pramenů jsem se pokusil získat alespoň přibližný obraz dobové reality se snahou o potlačení vzájemných nedostatků jednotlivých typů pramenů, mezerovitosti a omezenému rozsahu účtů a listin, subjektivity kronik a pamětí i formálnosti vojenských řádů, jež nemusely zcela korespondovat s realitou.

Vzhledem ke skutečnosti, že zázemí vojska v 15. století představuje poměrně komplexní a obsahově různorodý objekt bádání, rozhodl jsem se tuto práci nestrukturovat chronologicky, ale tematicky. Jednotlivé tematické celky jsou takto rozděleny do pěti kapitol. První, podává přehled a srovnání vývoje organizace vojska ve frankofonních regionech a v Českých zemích. Druhá je věnována potravinám a zásobování, přičemž zahrnuje také otázku rozdílů možností produkce potravin a rozdílných konzumačních návyků mezi Francií, burgundským soustátím a českými zeměmi. Tématem druhé kapitoly je zbrojní výroba a vystrojování. Tato část práce postupně rozebírá výrobní možnosti a podmínky pozdního středověku s přihlédnutím k franko-burgundským i českým specifikům. Zvláštní prostor je zde věnován metalurgii železa – jednak proto, že se jedná o nejzásadnější surovinu pro potřeby zbrojní výroby a také z důvodu značného rozdílu v technologii zpracování rudy mezi frankofonním západem a českými zeměmi v tomto období. Součástí kapitoly je rovněž popis zbraní a zbroje, používaných v evropském vojenství 15. století s akcentováním případných národnostních specifik komparovaných regionů. Připojena je také část, týkající se způsobů vyzbrojování. První i druhá kapitola obsahuje pasáž, věnovanou otázce obchodu v kontextu zkoumané části tématu. Pro lepší přehlednost jsem se rozhodl nesměšovat obchod s potravinami a s militarií, a proto jsem obchodování nepojal v samostatné kapitole. Na část

práce věnované zbrojní výrobě přímo navazuje téma produkce a zajištění palných zbraní i souvisejícího materiálu, jemuž je vyhrazena třetí kapitola. Pojednání vztahující se ke zbraním, používajícím černý střelný prach, jsem od předchozí kapitoly zbrojní výroby oddělil záměrně, neboť se jedná o specifický prvek pozdně středověké výzbroje a vojenského řemesla, jež v průběhu sledovaného 15. století prodělal pravděpodobně nejprogresivnější vývoj ve srovnání s jinými tradičnějšími prvky evropských militarií. Otázce skladování potravin, výzbroje a střelného prachu včetně jejich údržby jsem nakonec, podobně jako v případě obchodu, nevyhrazoval zvláštní kapitolu a ponechal jsem ji vždy formou samostatné pasáže v příslušné kapitole, aby nedocházelo ke zbytečnému zneřehlednění a k vytrhávání informací z kontextu. Čtvrtá kapitola, věnována problematice transportu a tedy i koním a dopravním prostředkům, se svým obsahem vztahuje k zásobování i k výzbroji a z tohoto důvodu byla zvolena jako závěrečná. V rámci výzkumu jsem se snažil také o zaznamenání historických termínů, používaných k označení surovin, potravin, zbraní i součástí výzbroje a některých prvků souvisejících s transportem. Zpracované termíny jsem se snažil zaznamenat v jazykových mutacích staré češtiny, střední francouzštiny, středohornoněmčiny a latiny. Toto doplňování není podle mého názoru samoučelné, ale naopak představuje na jedné straně prostředek usnadňující badateli identifikaci konkrétního předmětu v textu pramene, na straně druhé vytváří prostor pro další bádání a upřesnění termínů, jež nejsou významově zcela jednoznačné.

Organizace a hmotné zázemí vojska pozdního středověku v hledáčku komparace

Jak se ukázalo, již sama otázka organizace a fyzické struktury vojska byla v českém prostředí odlišná od frankofonního západu Evropy. Tam převládala po dlouho dobu klasická forma feudálního vojska, doplněného o kontingenty poddaných měst a žoldněře – ve Francii do poloviny století a v Burgundsku dokonce do počátku poslední čtvrtiny století. Naproti tomu události husitské revoluce a husitských válek generovaly v českých zemích rozvoj nové taktiky vozové hradby a následně vznik husitských polních vojsk, která se stala de facto stálou profesionální vojenskou silou. Polní vojska a jim ekvivalentní vojska hornouherských *bratříků* však představovala samostatná a z pohledu centrální moci panovníka či zemské obce špatně kontrolovatelná vojenská tělesa. Naproti tomu byla ve Francii (1448-1451) a Burgundsku (1471-1473) zformována profesionální vojenská tělesa ordonančních kompanií, jež však byla plně pod kontrolou zakládajícího suveréna, tedy francouzského krále či burgundského vévody. Frankofonní západ také na rozdíl od českého prostředí nevyvinul

žádnou specifickou taktiku – na použití a využití pěchoty sice začínal být kladen stále větší důraz, avšak jádrem ordonančních kompanií byla ještě donedávna hlavní bojová (a stále jediná úderná) složka středověkého vojska, tedy těžká jízda.

Výzkum dále ukázal, že v oblasti potravin a konzumních zvyklostí panovala mezi frankofonními regiony a českými zeměmi shoda jen v obecnější rovině. Komparované oblasti se lišily rozdílným hodnocením kvalit masa z hospodářských zvířat a také hodnocením sladkovodních a mořských ryb, jejichž dostupnost a hodnota byla ve sledovaných oblastech odlišná. Odlišnosti se vyskytovaly i v otázce běžně konzumovaných nápojů, což bylo odrazem odlišných geografických podmínek a konzumních návyků, což se ostatně celkově promítalo do reality vojenského stravování. Univerzálně shodné byly na druhé straně metody konzervace potravin a možné způsoby opatřování zásob pro vojsko, jež byly prostě podmíněné technickými možnostmi doby. Rozhodně je třeba jako tradovaný mýtus odmítnout povšechné tvrzení, že vojsko především „žilo ze země“, neboť tento způsob zásobování byl dlouhodobě nestabilní a pro vojsko měl obvykle jen doplňující a / nebo nouzový charakter. Shodná byla pro zkoumané subjekty přímá úměra vlivu kvality potravin a zásobování na morálku vojska, což lze ovšem konstatovat jako jev logický a vpravdě nadnárodní.

Stran zbrojní výroby vykazovaly sledované oblasti vzájemně obdobné výchozí podmínky pro těžbu železa jakožto strategické suroviny zbrojní výroby, stejně jako jistou závislost na importu tohoto kovu či hotových výrobků. Odlišnost se však projevila v technologii zpracování rudy, jež byla v 15. století ze všech tří zkoumaných oblastí nejpokročilejší ve valonských regionech pod kontrolou burgundských vévodů. Teprve v důsledku vnitřních konfliktů burgundského soustátí mezi některými valonskými městy a Karlem Smělým došlo po polovině století v důsledku emigrace Valonů k přenosu modernější technologie hutnictví do Francie. Naopak v českých zemích jsou tyto hutní inovace spolu s valonskými původci doloženy až koncem 16. století. Samotná realizace výroby zbraní a zbroje, hovoříme-li o procesu výroby, byla ve sledovaných částech Evropy stejná. Odlišnosti se však objevují v otázkách zadávání výroby a distribuce výstroje, neboť v 15. století jimi byli do značné míry vládnoucí suverénové, tedy francouzský král a burgundský vévoda, kteří v konkrétních případech hradili v masovějším měřítku alespoň část osobní výzbroje jednotlivce a zcela běžně hradili náklady na munici metacích i palných zbraní. Naproti tomu v českých zemích nejsou pro totéž období takovéto akce hromadného rázu ze strany panovníka doloženy. Zatímco celkový charakter užívané výzbroje byl v měřítku střední a západní Evropy v obecné rovině jednotný, pak jednotlivé regiony vykazovaly odlišnosti v typech a provedeních některých zbraní či zbroje. V tomto ohledu vykazovaly značnou vzájemnou

podobnost, ne-li shodu, burgundské a francouzské oblasti, zatímco české prostředí vůči nim působilo poněkud odlišně. Tento jev byl do jisté míry dán určitou kulturou vkusu a zvyku, často ve spojitosti s obchodními vazbami na konkrétní proslulá centra evropské zbrojní produkce. Znatelné rozdíly panovaly také ohledně používání metacích a ručních palných zbraní. Ve všech zkoumaných částech Evropy bylo běžně rozšířené nasazení kuší, avšak střelbu z luku máme v 15. století prokázanou pouze v prostoru frankofonního západu, zatímco pro Čechy prokazatelné údaje v této věci scházejí. Naopak obliba ručních palných zbraní na principu střelného prachu, generovaná evidentně událostmi husitských válek, byla větší v českém prostředí než ve Francii a Burgundsku, kde se až do konce století prosazovala a rozšiřovala spíše pozvolna. Tato skutečnost silně kontrastuje s progresivním rozvojem obléhacího i polního dělostřelectva, k němuž docházelo již od počátku století ve všech třech sledovaných oblastech stejnou měrou. V této souvislosti musíme označit za překonaný mýtus o pokrokovosti husitských vojsk v míře nasazení palných zbraní a především dělostřelby, neboť ta byla ve frankofonních regionech jednoznačně na stejné vysoké, ne-li i vyšší úrovni a byla v duchu inovací ve vojenském umění nasazována i v boji v poli a nikoliv pouze při obléhacích bojích. Stran produkce palných zbraní a dělostřeleckého materiálu ovšem existovaly mezi komparovanými oblastmi jisté rozdíly, dané opět osobou či institucí původce, respektive zadavatele výroby, a dále charakterem provozu dělolijské huti, jež zbraně produkovala.

Podmínky a prostředky pozemního transportu byly v burgundském vévodství, ve Francii i v Čechách do značné míry stejné. Největší odlišnost zde mohla panovat v kvalitě používaných koní v závislosti na místních chovech a možnostech dovozu. Naopak klasické dopravní prostředky, tedy vozy, měly opět univerzální charakter s výjimkou válečných vozů, které byly od husitských válek až do počátku 16. století specifikem Čechů a posléze v důsledku snah o osvojení nové taktiky i – byť dočasným – specifikem okolních německých regionů a Uher. Schémata úpravy cest pro pochodující vojsko a struktura kolony či voje během přesunů byla v českém i ve frankofonním prostředí obdobná, pouze v umístění nástrojů ve vojsku panovaly jisté odlišnosti. Způsoby uložení výstroje a výzbroje během transportu byly generovány technickými možnostmi doby a nic nenasvědčuje tomu, že by byly ve sledovaných oblastech nějak vzájemně odlišné. Stran říční přepravy je třeba konstatovat, že ve Francii a Burgundsku byly geograficky příhodnější podmínky pro realizaci, než v Čechách a na Moravě. Nicméně vojenské události 15. století ukazují, že říční přeprava vojenského materiálu byla ve srovnání s pozemním transportem fakticky minoritní.

Prezentovaný výzkum si klade za cíl poukázat na pestrou strukturu, možnosti a

okolnosti, tvořící takřkajíc hmotné zázemí a zajištění vojska v pozdním středověku. Jedná se o aspekty každodennosti související s vojenstvím, jež by neměly být v rámci medievistiky zbytečně přehlíženy či bagatelizovány, jako tomu bylo v případě některých obecně známějších prvků středověkého vojenství. Takto se bagatelizaci v minulosti nevyhnulo mimo jiné téma těžkooděné jízdy, která navzdory obecným tvrzením nenastoupila v 15. století v důsledku porážek od pěchoty na cestu úpadku, ale pouze změnila charakter z hlavní bojové síly na sílu taktickou, jejíž nasazení vyžadovalo pro příště více obezřetnosti. Přitom je zřejmé a neoddiskutovatelné, že středověké vojenství bylo mnohem komplexnějším fenoménem, než jak bývá mnohdy prezentováno. A v této souvislosti je třeba pohlížet dále, než jen na popis bitvy či dobývání fortifikací, neboť za těmito všemi akcemi, uschovanými prostřednictvím historiografie ve slovech a číslicích, stáli lidé, o jejichž bojovém odhodlání, šanci na přežití a o potenciálním úspěchu mnohdy rozhodovaly takové faktory, jakými bylo množství a kvalita stravy či provedení a povaha výzbroje.

Výběrová bibliografie

Prameny

AČ 5: PALACKÝ, František (ed.), *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské. Z archivův domácích i cizích*, Díl pátý, Praha 1862.

AM Cheb inv. č. 974: Archiv města Cheb (dále jen AM Cheb), inv. č. 974, *Musterungsbuch der Bauernschaft*.

AM Cheb, fasc. 320: Archiv města Cheb, fascikl 320, A-895 *Musterungen 1512, 1539*.

Art de la Guerre – Comminges, 1976: COMMINGES, Elie de (ed.), *Traité sur l'Art de la Guerre de Berault Stuart seigneur d'Aubigny*, La Haye 1976.

Bartošek z Drahonic FRB V., 1893: *Kronika Bartoška z Drahonic*, Fontes rerum Bohemicarum V. (dále FRB), Praha 1893.

Bertrandon, 1892: BROQUIÈRE, Bertrandon, *Le Voyage d'Outremer de Bertrandon de la Broquière premier écuyer tranchant et conseiller de Philippe le Bon, duc de Bourgogne (1432–1433)*, ed. Charles SCHEFER, Paris 1892 (Recueil de voyages et de documents pour servir à l'histoire de la géographie depuis le XIIIe siècle jusqu'à la fin du XVIe siècle, vol. 12).

Blanchard, 2004: BLANCHARD, Jöel (ed.), *Philippe de Commynes – Mémoires*, Paris 2004.

CDLS III., 1905-1910: JECHT, Richard (ed.), *Codex diplomaticus Lusatiae superioris III*, Görlitz 1905-1910.

Costume militaire – Belleval, 1866: BELLEVAL, René de, *Du costume militaire des*

Français en 1446, Paris 1866.

Diebold Schilling – Tobler, 1897: TOBLER, Gustav (ed.), *Die Berner-Chronik des Diebold Schilling 1468-1484*, I. Band, Bern 1897.

Garnier, 1895: GARNIER, Joseph, *L'artillerie des ducs de Bourgogne d'après les documents conservés aux archives de la Cote-d'Or*, Paris 1895.

Gilles Le Bouvier, 1908: LE BOUVIER, Gilles, *Le Livre de la description des pays de Gilles Le Bouvier dit Berry*, ed. Ernest-Théodore HAMY, Paris 1908.

Instruction, 1558: *Instruction de toutes manieres de guerroyer, tant par terre que par mer, & des choses y seruantes: Redigée par escript, par Messire Philippes duc de Cleves, cote de la Marche, & seigneur de Ravenstain*, Paris 1558.

Journal – Beaune, 1990: BEAUNE, Colette (ed.), *Journal d'un bourgeois de Paris de 1405 à 1449*, Paris 1990.

Staré letopisy - Šimek, 1937: ŠIMEK, František (ed.), *Staré letopisy. Z vratislavského rukopisu novočeským pravopisem*, Praha 1937.

Urkundliche Beiträge II., 1873: PALACKÝ, Franz (ed.), *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges in den Jahren 1419-1436*. II Band von den Jahren 1429-1436, Prag 1873.

Vavřinec z březové FRB V., 1893: *Vavřince z Březové Kronika husitská*, FRB V., Praha 1893.

Literatura

Belhoste, 1986: BELHOSTE, Jean-François, *Inventaire des forges de France*, In: Dossiers histoire et archeologie – Archeologie et industrie, No. 107, Dijon, 1986.

Beranová, 2007: BERANOVÁ, Magdalena, *Jídlo a pití v pravěku a ve středověku*, Praha 2007.

Bialeková, 1981: BIALEKOVÁ, Darina, *Dávné slovanské kováčstvo*, Bratislava 1981.

Blair, 1959: BLAIR, Claude, *European Armour circa 1066 to circa 1700*, New York 1959.

Braunstein, 1986: BRAUNSTEIN, Philippe, *Mines et metalurgie dans la France ancienne*, in: Dossiers histoire et archeologie – Archeologie et industrie, No. 107, Dijon 1986.

Contamine, 2003: CONTAMINE, Philippe, *Guerrre au Moyen Âge*, Paris 2003.

Contamine, 2004: CONTAMINE, Philippe, *Guerrre, État et société à la fin du Moyen Âge. Études sur les armées des rois de France 1337 – 1494*, Paris 2004.

Contamine, 1996: CONTAMINE, Philippe, *L'armement des populations urbaines à la fin du Moyen Âge: l'exemple de Troyes (1474)*, in: *La guerre, la violence et les gens au Moyen Âge II. – Guerre et Gens*, Paris 1996.

Contamine, 1964: CONTAMINE, Philippe, *L'Artillerie royale française à la veille des guerres d'Italie*, Annales de Bretagne. Tome LXXI, No 1, 1964.

Contamine, 1976: CONTAMINE, Philippe, *La vie quotidienne pendant la Guerre de Cent Ans - France et Angleterre (XIV siècle)*, Paris 1976.

Corvisier, 1997: CORVISIER, André a kol., *Histoire militaire de la France, tome 1 : Des origines à 1715*, Paris 1997.

Demmin, 1886: DEMMIN, August, *Die Kriegswaffen in ihrer historischen Entwicklung von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart*, Leipzig 1886.

Durdík, 1954: DURDÍK, Jan, *Husitské vojenství*, Praha 1954.

Durdík, 1965: DURDÍK, Jan, *Palné zbraně a puškaři v Chebu v letech 1450-1470*, Historie a vojenství 4, 1965.

Durdík, 1957: DURDÍK, Jan, *Pracovní postupy v Bratislavské puškařské huti v I. polovině 15. století*, Historie a vojenství 3, 1957.

Durdík, 1966: DURDÍK, Jan, *Vojenská hotovost chebského venkova v r. 1395*, Historie a vojenství 4, 1966.

Durdík, 1969: DURDÍK, Jan, *Vojenská hotovost města Chebu r. 1512*, Historie a vojenství 5, 1969.

Durdík, 1960: DURDÍK, Jan, *Výzbroj krakovských cechů v r. 1427*, Historie a vojenství 5, 1960.

Durdík, 1955: DURDÍK, Jan, *Znojenské puškařství v první třetině 15. století*, Historie a vojenství 1, 1955.

Dušek, 1995: DUŠEK, Jaromír, *Kůň ve službách člověka - středověk*, Praha 1995.

Dvořáková, 2007: DVOŘÁKOVÁ, Daniela, *Kůň a člověk v středověku – K spolužití člověka a koňa v uhorském království*, Bratislava 2007.

Ffoulkes, 1912: FFOULKES, Charles, *The Armourer and his Craft – From the XIth to the XVIth Century*, London 1912.

Finot, 1896: FINOT, Jules, *L'artillerie bourguignonne à la bataille de Montlhéry*, Lille 1896, s. 37-62.

Frankenberger, 1960: FRANKENBERGER, Otakar, *Husitské válečnictví po Lipanech. Vývoj husitského válečnictví po skončení husitské revoluce a jeho význam pro válečnictví vůbec*, Praha 1960.

- Frauenholz, 1936:** FRAUENHOLZ, Eugen von, *Das Heerwesen in der Zeit des freien Söldnertums. Erster Teil : Das Heerwesen der schweizer Eidgenossenschaft*, München 1936.
- Gaier, 1973:** GAIER, Claude, *L'industrie et le Commerce des Armes dans les Anciennes Principautés belges du XIIIme à la fin du XVme siècle*, Paris 1973.
- Gautier, 2009:** GAUTIER, Alban, *Alimentations médiévales V-XVI siècle*, Paris 2009.
- Głosek, 1984:** GŁOSEK, Marian, *Miecze środkowoeuropejskie z X-XV w.*, Warszawa 1984.
- Guillaume, 1848:** GUILLAUME, Henri Louis Gustave, *Historire de l'organisation militaire sous les ducs de Bourgogne*. Mémoires couronnés et mémoires des savants étrangers publiés par l'Académie royale de Belgique. T. XXII. N° 8, Bruxelles 1848.
- Hoffmann, 2009:** HOFFMANN, František, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009.
- HORA, 1955:** HORA, Antonín, *Vztah polského válečnictví první poloviny 16. století k vojenskému umění husitů*, Historie a vojenství, 1, 1955, s. 331-396.
- Hrbatý, 2006:** HRBATÝ, Stanislav, *Chladná krása plátové zbroje*, Hradec Králové 2006.
- Choc, 1957:** CHOC, Pavel, *Boje o Prahu za feudalismu*, Praha 1957.
- Klučina – Marsina – Romaňák, 1985:** KLUČINA, Petr – MARSINA, Richard – ROMAŇÁK, Andrej, *Vojenské dějiny Československa, I. díl (do roku 1526)*, Praha 1985.
- Klučina, 2004:** KLUČINA, Petr, *Zbroj a zbraně – Evropa 6.- 17. století*, Praha - Litomyšl 2004.
- Kubů, 2006:** KUBŮ, František, *Chebský městský stát, České Budějovice* 2006.
- La Fons Bon Mélicocq, 1854:** LA FONS BON MÉLICOCQ, Alexandre de, *De l'artillerie de la ville de Lille aux XIVe, XVe & XVIe siècles : Archers – Arbalétriers – Canonniers*, Lille 1854.
- Laurioux, 2002:** LAURIOUX, Bruno, *Manger au Moyen Âge. Pratiques et discours alimentaires en Europe aux XIV et XV siècles*, Paris 2002.
- Lůžek, 1984:** LŮŽEK, Bořivoj, *Tažení královských měst a Pražanů proti loupeživé šlechtě v západních Čechách r. 1520*, in: *Minulostí západočeského kraje XX.*, Plzeň 1984.
- Macek, 2001:** MACEK, Josef, *Jagellonský věk v českých zemích 1471-1526 (1-2)*, Praha 2001.
- Macek, 2002:** MACEK, Josef, *Jagellonský věk v českých zemích 1471-1526 (3-4)*, Praha 2002.

- Malý, 1961:** MALÝ, Zbyněk, *Vojenská hotovost města Slaného v době poděbradské*, in: Sborník Národního muzea v Praze – Acta Musei nationalis Pragae 4-5, Svazek XV, Praha 1961, s. 143–231.
- Oakeshott, 1994:** OAKESHOTT, Ewart, *The sword in the age of chivalry*, Woodbridge 1994.
- Payne-Gallwey, 1995:** PAYNE-GALLWEY, Ralph, *The book of the crossbow*, New York 1995.
- Petráň, 1985:** PETRÁŇ, Josef a kol., *Dějiny hmotné kultury I (1-2)*, Praha, 1985.
- Pleiner, 1962:** PLEINER, Radomír, *Staré evropské kovárství. Stav metalografického výzkumu*, Praha 1962.
- Prévot – Ribémont, 1994:** PRÉVOT, Brigitte – RIBÉMONT, Bernard, *Le cheval en France au Moyen Age – Sa place dans le monde médiéval; sa médecine : l'exemple d'un traité vétérinaire du XIVe siècle, la Chirurgie des chevaux*, Orléans 1994.
- Wágner – Drobná – Durdík, 1956:** WÁGNER, Eduard – DROBNÁ, Zoroslava – DURDÍK, Jan, *Kroje, zbroj a zbraně doby předhusitské a husitské*, Praha 1956.
- Segeš, 2004:** SEGEŠ, Vladimír, *Od rytierstva po žoldnierstvo: stredoveké vojenstvo v Uhorsku so zreteľom na Slovensko*, Bratislava 2004.
- Schiebl, 1928:** SCHIEBL, Jaroslav, *Měšťan ve zbroji – příspěvky k dějinám ozbrojeného měšťanstva a válečnictví města Plzně, I. díl. Od založení města až do konce 18. století*, Plzeň 1928.
- Schnerb, 2009:** SCHNERB, Bertrand, *Des nobles Bohême à la cour de Bourgogne au temps des ducs de la Maison de Valois*, in: Martin NEJEDLÝ – Jaroslav SVÁTEK (ed.), *La noblesse et la croisade à la fin du Moyen Âge (France, Bourgogne, Bohême)*, Toulouse 2009, s. 109-130.
- Šedivý, 1998:** ŠEDIVÝ, Ivan, „*Branou válečné historie na kolbiště ostatních věd vojenských?*“, *Historie a vojenství* 5, 1998, s. 124-136.
- Šmahel, 1958:** ŠMAHEL, František, *Českobudějovické vojenské rejstříky z doby husitské*, *Historie a vojenství* 3, 1958.
- Šmahel, 1993:** ŠMAHEL, František, *Husitská revoluce I-IV.*, Praha 1993.
- Toman, 1898:** TOMAN, Hugo, *Husitské válečnictví za doby Žižkovy a Prokopovy: příspěvek k dějinám vzdělanosti české v XV. století na základě zkoumání míst i pramenů*, Praha 1898.
- Tresp, 2004:** TRESP, Uwe, *Söldner aus böhmen im Dienst deutscher Fürsten: Kriegsherschaft und Heeresorganisation im 15. Jahrhundert*, Paderborn 2004.
- Winter I., 1892:** WINTER, Zikmund, *Dějiny kroje v zemích českých od dob nejstarších až po války husitské I.*, Praha 1892.

Winter II., 1893: WINTER, Zikmund, *Dějiny kroje v zemích českých od dob nejstarších až po války husitské II.*, Praha 1893.

Žákovský, 2014: ŽÁKOVSKÝ, Petr, *Tesáky a problematika jednosečných zbraní středověku a raného novověku* – Dizertační práce (Filozofická fakulta Masarykovy univerzity – Ústav archeologie a muzeologie), Brno 2014.